

նը սաստիկ հովի մը ազդեցութեամբը այնչափ շուտ կը հալի որ երկիրը չթռչեր, հապա ձիւնը մէկէն 'ի մէկ գոլորշի կը դառնայ: Խոնաւութեան համար հանդիպածը, բարեխառնութեան համար ալ կը պատահի, վասն զի ջերմաչափին վրայ տեւտուած փոփոխութիւնները աւելի մեծ են լեռանց գագաթը քան թէ ձորերուն մէջ:

Տիրող քամիներն ալ մեծ ազդեցութիւն ունին խոնաւութեան մթնոլորտին մէջ բաժանմանը վրայ. երբ այս հովերը ծովային են, խոնաւութիւնը կ'աւելնայ, իսկ ցամաքային հովերը ընդհակառակն մթնոլորտը կը չորցընեն, միայն թէ այս հովերը պաղ չըլլան, վասն զի ան ատեն օդին մէջ գտնուած ջրոյ գոլորշիքը կը խտացընեն:

Ինչուան հիմա զուրցածներէս կը տեսնուի որ խոնաւութեան բաժանման խնդիրը ճշդաւ խնդիր մըն է այլ և այլ պատճառներու ենթակայ ըլլալով. այս պատճառներէս ոմանք հաստատուն են և ոմանք փոփոխական. բայց միտք պահելու ամենահարկաւոր բան մը կայ նէ այս է՝ որ ցամաքային և լեռնային կլիմաները խոնաւութեան, ինչպէս նաև բարեխառնութեան կողմանէ, խիստ կլիմաներ են. իսկ ծովային կլիմաները թէ բարեխառնութեան և թէ խոնաւութեան կողմանէ հաստատուն կլիմաներ են: Երբ հիւանդաց խորհուրդ տալու առիթ մը ըլլայ, երկրի մը բարեխառնութիւնը պէտք չէ դիտել միայն, այլ մեծաւ մասամբ որոշմունքը խոնաւութեան վրայ պէտք է հիմնել. վասն զի երբ չոր օդ մը թղբառալքին մէջ կ'երթայ՝ անոր բարեխառնութեան աստիճանը կը բարձրացընէ և ջրոյ գոլորշեաց մեծ մասը կը կլանէ, և այս չոր օդը խիստ և զրգռիչ է տկար կուրծքով կազմուած անձանց, որոնք աղէկ կը զգան օդին ջորութիւնը և խոնաւութիւնը: Ուրեմն հիւանդաց լեռնային կլիմաները օգտակար չեն, ծովային կլիմաներու տակ պէտք է որ բնակին, որոնք անոնց համար մեղմ կլիմաներ են, թէ բարեխառնութեան և թէ խոնաւու-

թեան կողմանէ:

Խոնաւութեան բաժանման համար հոս տուած օրէնքները ընդհանուր օրէնքներ են. բայց կլիմայից պատմութիւնը տեղն 'ի տեղ գիտնալու համար շատ անգամ տեղական փորձեր հարկաւոր են, որոնք ճշդութեամբ կը յայտնեն կլիմայի մը ճշմարիտ կազմութիւնը:

Մթնոլորտի երկայն և ձգողաց պատմութիւնը ընկերներէն վերջը ուրիշ լիարդ մը կ'անցնի ինք, որ անհետնաւայ օգտակար կրնայ ըլլալ:

Չորերու մէջ և լեռանց վրայի անտառներուն վերցուելով երկրին երեսը զարմանալի փոփոխութիւններ կը պատահին. զոր օրինակ առուակներուն ջրերը կը քիչնան, գետակները աւազով կը լեցուին, ջրերու աղբիւրները կը ցամքին, գետակներու ջրերը յանկարծակի կը շատնան և մօտակայ երկիրները կը կոխեն, նաւարկութեան չեն կրնար ծառայել, և այլն: Բայց այս ամեն դիպուածները այն երկիրները կը հանդիպին ուր որ մշակութիւնը քիչ ատենուան մէջ մեծ փոփոխութիւն մը կրած է, անոր համար դիտմամբ Սմերիկոյ երկիրը կ'ընտրենք ուր աս զուրցած դիպուածներս աղէկ կը տեսնուին: Ծառերուն վերցուելուն ըրած ազդեցութիւնը լաւ ըմբռնելու համար՝ լճերուն ջրերը և դիւրը պէտք է դիտել, և այս բանիս համար ճանապարհորդաց պատմութիւնները կրնան մեզի ծառայել: Նախ քննենք այն տեղերը ուր մշակութիւնը փոխուած չէ:

Քրտիլիան լեռանց վրայ 4,000 մէր բարձրութեամբ կը գտնուի լողալիճը. ճամբորդներ այս լիճս տեսած են 1542ին 1652ին. իսկ 1824ին Պ. Պուսէնկօն գնացած պտտած է այն կողմերը. լճին վրայ 3 դար առաջ եղած նկարագրութիւնը հիմակուան ունեցած դրքին համաձայն է. լիճը նոյնպէս մնացած է, միշտ բոլորածն է և 2 փար.

ստիս տրամադրիծ ունի . բայց երկրին մշակութիւնը ամենևին չէ փոխուած :

Քիզդոյի մօտերն է սուրբ Պօղոս լիճը մշակուած ձորի մը մէջ որ ծովուն երեսէն 2762 մէդր բարձր է . լիճը և երկրին մշակութիւնը երկար ատենէ 'ի վեր փոփոխութիւն մը չեն կրած :

Ուրեմն այն երկիրները ուր մշակութիւնը և անտառները չեն փոխուած , լճերուն դիրքը և ձևը հաստատուն մնացած են : Դիտենք հիմա թէ ինչ կը հանդիպի մշակութեան փոփոխութեամբը :

1555ին վալէնցիա լճէն 2000 մէդր հեռու տեղ մը հիմնուեցաւ Նուէվա վալէնցիա քաղաքը : 1800ին Հիւմպոլդտ աս երկիրը պարտելու ժամանակ քաղաքը լճէն 5260 մէդր հեռուն գտաւ . ջրերը ցածցեր էին . քանի մը կղզիներ որ կը յիշուէին հին նկարագրութեանց մէջ՝ պզտի լեռներ դարձեր էին , և այն տեղուանքը ուր ատենաք բան մը չկար , կղզիներ կը տեսնուէին , վառն գի երկրին անտառները ջնջուեր էին : 1825ին , 25 տարի վերջը Պ . Պուսէնկոն տեսաւ որ լիճը նորէն իր առջի լայնութիւնը առնելու վրայ էր , բայց մշակութիւնը երեսէ ձգուելով քաղաքական պատերազմներու պատճառաւ երկիրը նորէն անտառացած էր :

Նոր կրանատայի մէջ Ուպադէ քաղաքը 18երորդ դարուն մէջ լճի մը եզերքներն էր . անկէ 'ի վեր ջրերը քաջուեցան և լիճը երկուքի բաժնուեցաւ մօտակայ երկիրներուն ծառերուն կրտրուելով : Նոյն ձորին մէջ է Բէքընէ լիճը որուն երկայնութիւնն էր 16երորդ դարուն մէջ 10 փարսախ և լայնութիւնն էր 3 փարսախ . իսկ 1825ին փարսախ մը երկայնութիւն և 1/2 փարսախ լայնութիւն ունէր միայն :

Համբարձման կղզւոյն մէջ ճանապարհորդները գեղեցիկ աղբիւր մը տեսած էին ծառերով ծածկուած լեռան մը ստորոտը . լեռան ծառերը կտրուելէն վերջը աղբիւրը կը ցամբի . քաղաքական պատերազմներու ժամանակ մշակութիւնը երեսէ ձգուելով , ծառե-

րը նորէն կը մեծնան և աղբիւրը դարձեալ կը տեսնուի :

Պարոն Պուսէնկոն 1825ին Բոբայեան գաւառին մէջ մետաղաց գործարան մը հաստատած էր , և մօտ լեռնէ մը իջած ջրերը մեքենայից շարժմանը կը գործածէր . գործարանը երթալով ծաղկեցաւ , տեղւոյն բնակիչները շատնալով սկսան երկիրը մշակել : Երկու տարի վերջը ծառերը բոլորովին կտրուեցան , բայց ջրերն ալ քիչնալով՝ ալ բաւական ուժ չունէին մեքենաները դարձնելու :

Այս ամեն դիպուածներէս կրնանք հետեցնել թէ անտառներուն վերցուելով ջրոյ գոլորշիացումը աւելի դիւրուելեամբ կ'ըլլայ , միւս կողմանէ ալ ջրոյ գոլորշեաց խտացումը և կամ ըսեմ ան ձրենքը խիստ անկանոն կերպով մը կու գան և երկիրը կ'արըշտըկեն : Իսկ անտառալից երկիրներուն մէջ , ան ձրեաց ջրերը հողին երեսը կը կենան , և պայծառ գիշերաց ժամանակ ծառերուն տերևները գիշերուան ճառագայթման պատճառաւ պաղելով՝ օդին մէջ գրտնուած ջրոյ գոլորշիքը կը խտացնեն : Ուրեմն ծառերը իրենց ներկայութեամբ օդին մէջ գտնուած ջրոյ գոլորշիքը կը պակսեցնեն , անձրևներուն սաստկութիւնը կը չափաւորեն , որով ջրերուն վազուածքը միակերպ կ'ըլլայ , երկրին տախտակայ ըլլալը կ'արգիլեն և գետակներուն աւազով լեցուիլը կ'ուշացնեն :

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղդէացոց հին դպրոչքեանը վրայ .

Ինչպէս յայտնի է ամենուն ընդհանուր մարդկութեան հարկաւոր եղած գիտութիւնները , ջրհեղեղէն ետքը մասնաւորապէս Նոյեայ տանը և իր ազգատոհմին մէջ անկորուստ մնացին . որոնցմէ տարածուեցաւ այն ամեն ազգաց մէջ՝ որոնք իրենց բնակութիւնը